

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת כי תצא, תשס"ט
מספר 824

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

פולמוס הגט מקליווא

פרשת "כי תצא" דנה בין השאר בנישואין לאישה שנשבתה במלחמה – אשת יפת תואר, ובפוליאגמיה, דהיינו הקושי בנישואין ליותר מאישה אחת. בהמשך מזכירה הפרשה את התוצאה של נישואין שלא עולים יפה, ובעקבות זה בצורך בגירושין ובדרך שיש לערוך אותם. בעניין זה נזכר רק החיוב שמי שמגרש אישה יעשה זאת באמצעות "ספר כריתות", והתורה אוסרת עליו לשאת שוב את גרושתו אם נישאה לאדם אחר (כד:א-ד). בתקופת המשנה והתלמוד היה אפשר לגרש אישה על כורחה, אולם בעקבות תקנה של רבנו גרשום מאור הגולה¹ שנתקבלה לפני כ-1,000 שנים אסור לגרש אישה שלא ברצונה. אבל אם אישה תובעת גט ובעלה מסרב, רק בית הדין יכול לאלצו לעשות זאת,² כפי שאומרת הגמרא ביבמות: "כופין אותו עד שיאמר רוצה אני" (קו ע"ב). כל זה בתנאי שמדובר באדם שפוי.³

נשאלת השאלה: מה קורה כאשר יש חילוקי דעות בדבר שפיותו של הבעל המגרש? ומה קורה אם בתקופה שלפני מעשה הגט הוא היה בחזקת שוטה?⁴ המעשה שמובא להלן ומוכר בשם **הגט מקליווא** דן במקרה כזה כאשר השאלה העיקרית הייתה אם הבעל אכן גירש את אשתו מתוך שפיות הדעת או לאו.

הגט מקליווא – סיפור האירוע⁵

פרשת הגט מקליווא התרחשה בגרמניה לפני כ-250 שנה. בשנת תקכ"ו (1766) אירס יצחק בן אליעזר נייבורג מהעיר מנהיים את לאה בת יעקב לבית גונצהויזן. נקבע שהחתונה תיערך בעירו של החתן ביום ח' באלול תקכ"ו. והנה, כמה ימים לפני החתונה הבחינו בני המשפחה של הכלה שהחתן המיועד היה מוטרד מאוד. כאשר נשאל לסיבה, הסביר שאביו הבטיחו להעמיד לרשותו דירה בביתו, אולם בדירה זו גר גיסו הרופא והוא טרם פונה אותה. אבי הנערה וקרוב משפחה פנו אל אבי החתן כדי לברר את העניין, והלה הרגיעם שהנושא יסודר. החופה נערכה במועד, ובסעודת ליל שבת של שבע הברכות נשא החתן הצעיר דברי תורה, והכול נראה מבטיח ומבשר טובות.

ואולם למחרת, ביום שבת, אירע דבר תמוה: כאשר בני שתי המשפחות באו ללוות את החתן לבית הכנסת, לא מצאוהו בבית. לשווא חיפשוהו בכל מקום בסביבה. עוד התברר שיצחק נייבורג (שהיה שומר מצוות) נטל עמו את הנדוניה של כלתו בסך 94 קרולין זהב. רק למחרת (ביום א') נמצא החתן בעיירה סמוכה, פרנהיים. הוא לא היה מוכן להסביר את פשר מעשיו ואת הרקע להתנהגותו המוזרה אלא לומר כי "כל אבריו רעדו ואימת מוות נפלה עליו". לאחר מסכת של שכנועים הוא הסכים לשוב למנהיים. בשובו לביתו הוא התעלף, וניכר היה שמצב רוחו ירוד מאוד. לאחר כמה ימים הוסכם בין משפחות נייבורג וגונצהויזן שהזוג הצעיר ייסע עם משפחת הכלה לבון בתקווה ששינוי המקום ייטיב עם החתן.

כעבור שבוע, במוצאי שבת, לאחר ששהו כבר כמה ימים בבון, ביקש יצחק נייבורג לשוחח עם הרב שמעון קופנהגן ואמר לו שנשקפת סכנה לחייו, וכי הוא חייב לצאת מבון ולעזוב את המדינה מיד, אך כדי לא להשאיר את אשתו הצעירה עגונה הוא מבקש לגרשה. אמנם הוא הודה שהכלה לא מצאה חן בעיניו אולם ציין שלא זאת הסיבה לרצונו לגרשה, אלא סכנת המוות שריחפה עליו. ניסיונותיו של הרב קופנהגן להניא אותו מהמעשה לא הואילו, ועל כן הוסכם

¹ רבנו גרשום מאור הגולה (960-1040), מגדולי חכמי ישראל, מנהיג יהדות אשכנז במאה ה-11. פעל בעיקר בעיר מיינץ (מגנצא). שתי התקנות הידועות ביותר המיוחסות לו אסרו ריבוי נשים (פוליאגמיה) וגירוש אישה על כורחה, אף שההלכה במקורה אינה אוסרת את שני הדברים הללו.

² **משנה תורה**, נשים, פרק כג, הלכות גירושין, כ. אבל אם הבעל אולץ לתת גט שלא ברצונו, ולא מדובר בכפייה של בית דין, הרי מדובר ב"גט מעושה", והוא פסול.

³ "מי שהייתה רוח רעה מבעתת אותו ואמר שהתחיל בו החלי [החולין] כתבו גט לאשתי לא אמר כלום, מפני שאין דעתו נכונה ומיושבת", **משנה תורה**, שם, יד. ראו גם **בבא בתרא**, קנג ע"ב.

⁴ לגבי סימני ה"שוטה", ראו חגיגה ג ע"ב.

⁵ **פרשת הגט מקליווא** זכתה לדיון עיוני במאמרו של שלמה טל, "הגט מקליבה", **סיני** כד (תשרי-אדר תש"ט). המעשה תואר גם בספרו של ישראל ארליך **אתר ואתר**, תל-אביב תשנ"ד, עמ' 294-306.

בין שני הצדדים שיצחק נייבורג יגרש את אשתו. עוד סוכמו עניינים כספיים ותשלום ההוצאות על-ידי הבעל, ויצחק נייבורג הסכים לכול. היות שבעיר בון לא היה בית דין מוכר, ומשום שהבעל עמד על דעתו לצאת מבון מיד מערבה לאנגליה, הוחלט לפנות לבית הדין בקליווא, עיירה בווסטפליה על גבול גרמניה הולנד. הרב של קליווא, הרב ישראל ליפשיץ, נפגש בביתו עם שני הצדדים, ולאחר שהתרשם שהבעל נחוש בדעתו לתת גט לאשתו, וכי אם הדבר לא יעשה במקום היא עלולה להישאר עגונה, ערך את הגט ואף הסכם ממון בכתב. יש לציין שלרב ליפשיץ לא נמסר על התנהגותו המזוה של הבעל לאחר הנישואין.

פולמוס הרבנים

כעבור כמה שבועות נודע לאבי החתן שבנו גירש את אשתו ויצא את המדינה. האב כעס מאוד הן מפני שלדעתו בנו אולץ לתת גט למרות מצבו הנפשי הרעוע, הן משום שהנושאים הכספיים סודרו לרעתו. הוא פנה לרב טעבלי העס, רבה של קהילת מנהיים, וזה קבע שהגט פסול מפני שהחתן היה "שוטה ומשוגע" בזמן מתן הגט. הרב העס פנה גם לבית הדין של פרנקפורט, קהילה גדולה ויוקרתית, שבראשו עמד הרב אבוש מליסא, כדי שגם בית דין זה יפסול את הגט, ורבני פרנקפורט אכן אימצו את עמדתו של הרב העס. הם פנו לרב ליפשיץ מקליווא והודיעו לו שעליו להכריז בעצמו ובפומבי שהגט שערך פסול.⁶ אולם הרב ליפשיץ סרב לקבל את דעתם והשיב שמדובר בגט כשר לחלוטין, וכי האישה מותרת להינשא לכל אדם. הוא הודה שלא ידע על התנהגותו המזוה של החתן במנהיים, אולם לדעתו, הדבר לא היה רלוונטי, משום שיצחק נייבורג היה שפוי ובדעה צלולה בעת עריכת הגט. זאת ועוד, הוא גבה עדות מבני קהילתו שנכחו בעת עריכת הגט ומסירתו, והם העידו כמוהו שהחתן היה שפוי ומיושב בדעתו. מנגד גבו רבני פרנקפורט עדות מהרב שמעון קופנהגן ומחברי קהילת בון, ועל סמך עדויות אלו קבעו שהבעל לא היה שפוי בעת עריכת הגט ומסירתו, ועל-כן הגט פסול. לפיכך הם קבעו תחילה שהאישה הצעירה היא בגדר "ספק אשת איש", ובהמשך אף קבעו שמדובר ב"אשת איש גמורה". משפחתה של הכלה-המגורשת-העגונה פנתה לגדולי הדור כדי שאלו יתמכו בגישתו של הרב מקליווא ויקבעו שהגט כשר.

בשלב זה פרצה מחלוקת רבנית-הלכתית קשה וחריפה שקשה לתאר את עצמתה. דיני בית הדין של פרנקפורט סירבו לבקשתם של רבנים ידועים מקהילות שונות לפרט את נימוקיהם ואת השיקולים ההלכתיים שלפיהם פסלו את הגט ואף לא היו מוכנים לפרסם את הפרוטוקולים ואת העדויות שגבו. הם הסתפקו בהודעה שבסמכותם כבית דין לפסול את הגט, וכי אינם חייבים לנמק זאת.⁷ הפולמוס הלך והחריף, והשתתפו בו רבים מגדולי הדור, בכללם רבנים מפולין. עם הרבנים שתמכו ברב ליפשיץ וקבעו שהגט תקף נמנו רבנים ידועי שם, בהם הרב שאול אמסטרדם, הרב יעקב עמדין,⁸ הרב אריה לייב גינצבורג והרב יחזקאל לנדא.⁹ הרבנים הפיצו כרוזים שבהם דעותיהם ונימוקיהם ההלכתיים, והוויכוח היה קשה ביותר ולעתים לוזה בהטחת אשמות, עלבונות וכינויי גנאי. הפולמוס דעך רק כעבור שנתיים, עם מותו של אב"ד פרנקפורט, הרב אברהם אבוש.

ההשלכות ההלכתיות של הגט מקליווא

הנושא העיקרי בשיח הרבני באותם ימים היה שאלת שפיותו של הבעל בעת עריכת הגט ומסירתו. על הפרק עמדו ההגדרות ההלכתיות של "שוטה" מחד גיסא והחשש להשאיר אישה צעירה עגונה מאידך גיסא. עורך הגט וכל הנוכחים במעמד הגירושין העידו, כאמור, שהמגרש יצחק נייבורג היה שפוי, ובעיניהם זה מה שקבע את כשרות הגט, גם אם התנהגותו קודם לכן הייתה מזוהה. לדעתם, הוא היה אחראי למעשיו, לגופו ולרכושו, גם אם היו לו פחדים. מנגד טענו רבני פרנקפורט שברור היה לחלוטין שדעתו של החתן הצעיר נטרפה עליו, ולכן לא ייתכן שבמעמד מסירת הגט, תשעה ימים בלבד מאז עזב את ביתו ביום שבת קודש ובירו כספי הנדוניה, הוא הבריא ונהפך לאדם שפוי. לדידם, די שהבעל עדיין היה שרוי בפרנויה ורצה לעזוב את המדינה מיד, כדי ללמד שגם אם הוטב מצבו הרי מדובר בהחלמה חלקית בלבד.¹⁰

ההשלכות של הפרשה בצד ההלכתי היו שמכאן ולהבא הקשיחו הרבנים את גישתם בכל הנוגע לנישואי אנשים שיש חשש שהם סובלים ממחלות נפש, כדי למנוע אפשרות להיקלע לגירושים אפשריים שבהם שאלת השפיות של הבעל-המגרש שוב תעמוד במוקד העניין.

ההשלכות ההיסטוריות

בית הדין בפרנקפורט, שללא ספק נהנה מיוקרה רבה מאוד, הטיל את כל כובד משקלו כדי לכוף את עמדתו ולפסול את הגט, אף שהאירוע לא התרחש בתחום סמכותו השיפוטית, וגם בית הדין בקליווא לא היה כפוף לו. דיני ביה"ד בפרנקפורט ראו עצמם כביכול כבית הדין הגדול שישב בשעתו בירושלים.¹¹ זאת ועוד, שלא כמקובל, ביה"ד לא היה מוכן לפרסם את העדויות שגבה, את הפרוטוקולים שערך ואת הנימוקים ההלכתיים לפסילת הגט.¹²

⁶ עם זה הם לא מילאו את בקשתו של הרב העס להכריז ביריד הקרוב בעיר שהגט פסול.

⁷ שלמה טל, שם, עמ' קנ"ב.

⁸ הרב יעקב עמדין היה הבר-פלוגתא של הרב יהונתן אייבשיץ והאשים אותו בשבתאות.

⁹ מסיבה לא ידועה לא נשמעה דעתו של הגאון מווילנה.

¹⁰ אשר לגישה כי "שטות", כלומר, מחלת נפש, אינה בהכרח מצב קבוע, ועל המשמעות של החלמה חלקית בהקשר לפרשת הגט מקליווא ראו מאמרו של הרב מ' פרבשטיין, **משפטי הדעה**, מרכז מאגרי מידע לרפואה אתיקה והלכה ע"ש עו"ד חיים קהן קיץ 2009 (www.medethics.org.il/articles/MH/MH5.asp).

¹¹ שלמה טל, שם עמ' רכב.

¹² הרב יחזקאל לנדא, בעל "הנודע ביהודה", התרעם על סירובם של רבני פרנקפורט לפרסם את העדויות ואת נימוקיהם ההלכתיים. וראו סטנלי שניידר, "ניתוח הלכתי ופסיכולוגי של הגט מקליווא", בתוך: ש' ארוז, מ' פכלרוב, כהנא (עורכים), **החיים כמדרש – עיונים בפסיכולוגיה**

בצד ההיסטורי אפשר לראות בפרשת הגט מקליווא ביטוי להתפתחויות ולשינויים הגדולים שעברו על יהדות אשכנז בכלל ועל יהדות גרמניה בפרט מאמצע המאה ה-18. תחילת האירועים האלו בפולמוס שעורר הרב יעקב עמדין שהאשים את הרב יונתן אייבשיץ בשבתאות (1751),¹³ המשכם בפרשת הגט מקליווא (1766), במחלוקת הרבנית שחצתה גבולות ובירידת קרנו של בית הדין של פרנקפורט ועד למלחמות נפוליאון ונפילת חומות הגטאות. אירועים אלו פגעו בקהילות היהודיות המסורתיות והקשו על התמודדותן עם תופעות כגון ההשכלה, האמנסיפציה והרפורמה. פרשת הגט מקליווא מצאה ביטוי עשיר ביותר בספרות השו"ת. הרב ישראל ליפשיץ הקדיש 37 תשובות לסוגיה בספרו "אור ישראל" (קליווא 1770), והרב שמעון קופנהגן, קרוב של משפחת גונצהוויזן, שבעצמו היה פעיל באירוע המסעיר, כתב תיאור מלא של הפרשה בספרו "אור הישר" (אמסטרדם 1969).¹⁴ בייחוד יש להדגיש את דבריו של הרב יחזקאל לנדא, בעל "נודע ביהודה", אשר הכריז שלא זו בלבד שהגירושין תקפים, אלא שהוא עצמו יערוך את הקידושין למי שיבקש לשאת את האישה. דבריו של הנודע ביהודה התקבלו בכעס עצום בקהילת פרנקפורט. פרשת הגט מקליווא טלטלה אפוא את העולם היהודי והרבני באירופה במחצית המאה ה-18. פרנסי קהילת פרנקפורט, מתוך נאמנות ללא סייג בעמדתם של רבניהם, רשמו בפנקס קהילתם שכל רב שחלק על בית הדין של פרנקפורט לא יזכה במשרה בקהילתם. על הרב יחזקאל לנדא נכתב במיוחד כי "לא יהיה הרב מפראג לא הוא ובניו ובני-בניו וכן חתניו ולוקחי בנותיו ובנות-בנותיו, שלא יתן להם שום התמנות בקהילתנו". ואכן, כאשר הרב אברהם אבוש מליסא הלך לעולמו כעבר שנתיים, היו רק שלושה מועמדים למשרה המכובדת והנכספת של רב הקהילה ואב"ד, משום שכל הרבנים הידועים האחרים חלקו על דעתם של רבני פרנקפורט.¹⁵

אם כן, בפרשת הגט מקליווא אפשר לראות אירוע מכונן הן בצד ההיסטורי הן בצד ההלכתי.

ד"ר דב לויטן

מנהל המכללות והמכינות

והחוג המשולב במדעי החברה

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

¹³ יהודית, תל-אביב 2004, עמ' 103-122. לדעת שניידר, על-פי קריטריונים קליניים והלכתיים נותן הגט היה שפוי בשעת מתן הגט למרות מצוקתו והקשיים שהיה שרוי בהם.

¹⁴ פולמוס זה עורר ויכוחים קשים בין רבני גרמניה, פולין, צרפת, הולנד וארצות אירופיות אחרות. שתיים מהדמויות החשובות בו – הרב יעקב עמדין והרב אבוש מליסא שהיה צריך לעמוד בראש ועדת הבוררים אך משך את ידו מעניין זה, היו מעורבים גם בפרשת הגט מקליווא.

¹⁵ עוד אפשר לציין את חיבוריהם של הרב אריה לייב גינצבורג, בעל "שאגת אריה"; הרב דוד בן נפתלי הירש פרנקל, בעל "קרבן העדה", וספריהם של רבי יצחק הלוי מהמבורג ושל המריעב"ץ.

¹⁵ יש גרסה ולפיה שב יצחק נייבורג לאחר זמן מלונדון לגרמניה וביקש לשאת את לאה גרושתו מחדש. במהלך הקידושין לא נאמרו הברכות כמקובל, משום שלדעת רבני פרנקפורט האישה לא הייתה מגורשת גירושין גמורים. לפי גרסה זו, החתן שינה את נוסח הקידושין ואמר "הרי את עוד מקודשת לי". ברם, לגרסה הזו, שמבקשת להקנות "הפי אנד" לפרשת הגט מקליווא, אין יסוד ואחיזה של ממש במקורות.